

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií

Obor Mezinárodní vztahy

Jaderné odzbrojení Ukrajiny

Bakalářská práce

Muzychko Olena

Vedoucí práce: PhDr. Petr Suchý, Ph.D.

UČO: 144915

Obor: SOC-MVZ

Brno, 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s využitím zdrojů v práci uvedených.

V Brně dne

.....

podpis

Poděkování

Děkuji PhDr. Petr Suchému, Ph.D. za odborné vedení a cenné připomínky při psaní této bakalářské práce.

Obsah:

1. <u>Úvod</u>	5
2. <u>Rozpad Sovětského Svazu a globální proměna bezpečnostně politické situace ve světě</u>	5
2.1 START.....	6
2.1.1 Lisabonský protokol.....	8
2.2 Ukrajina - stav země po rozpadu Sovětského Svazu.....	9
2.2.1 Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán - vojenské dědictví.....	10
2.3 SNS.....	11
3. <u>Politika Spojených Států a Ruska vůči jaderným zbraním lokalizovaným na Ukrajině</u>	12
4. <u>Ukrajinské dilema?</u>	18
4.1 Stav de facto a de jure.....	18
4.2 Problémy odzbrojovacího procesu nastíněné ukrajinskou vládou.....	19
4.3 Možnost vlastní samosprávy nad ZHN.....	20
4.4 Ekonomický aspekt odzbrojování.....	21
4.5 Vnitrostátní politika	23
5. <u>Ekonomická a technická pomoc a kompenzace vůči Ukrajině</u>	26
6. <u>Proces odzbrojování</u>	28
7. <u>Chyby, kterých se dopustila Ukrajinská vláda při odzbrojování státu</u>	29
8. <u>Závěr</u>	31
9. <u>Přílohy</u>	34
10. <u>Seznam použité literatury</u>	37

1. Úvod

Na začátku 90. let byla Ukrajina mladým státem v ekonomické krizi, ale přitom zaujímala třetí místo na žebříčku velikosti jaderného potenciálu na světě. Cílem této práce bude prezentace důvodů, průběhu rozhodování a samotného procesu odzbrojování Ukrajiny a jednání s tím souvisejících.

Autor této práce vychází z hypotézy, že bez zprostředkovatelské role Spojených Států by se jaderné odzbrojení Ukrajiny nemohlo uskutečnit.

V prvním bodě dané práce bude krátce nastíněna změna v bezpečnostní situaci po rozpadu Sovětského Svazu a dále budou uvedena množství jaderných zbraní bývalého SSSR a USA.

Následujícím bodem je analýza odzbrojovací dohody START 1 a na ni navazujícího Lisabonského protokolu. Tím přecházíme k bližšímu pohledu na Ukrajinu, na její ekonomickou situaci a vojenské dědictví.

Spojené Státy a Rusko sehrály klíčovou roli jak v rozhodování o realizaci odzbrojení, tak i v samotném procesu denuklearizace Ukrajiny.

Existovalo na Ukrajině skutečné dilema, zda provést odzbrojení, či ne? Odpovědět na tuto otázku si můžeme jen tehdy, pokud si hned na začátku vyjasníme, měla-li Ukrajina právní nárok na vlastnictví jaderných zbraní a status jaderné země a měl-li Kyjev možnost provádět vlastní samosprávu nad jaderným arzenálem, lokalizovaným na ukrajinském území. Jistě však víme, že proces odzbrojení Ukrajiny, jenž započal po rozpadu SSSR, byl na nějakou dobu přerušen ukrajinskou vládou. Takže dalším bodem této práce bude analýza důvodů, z nichž k přestávce došlo a jak se podařilo překonat obtíže, které se v průběhu denuklearizace vyskytly. Opět se vrátíme k roli USA a Ruska v daném procesu, ale nyní již z pohledu jimi poskytnuté pomoci.

V závěru poukážeme na chyby, kterých se Ukrajinská vláda v odzbrojovacím procesu dopustila.

2. Rozpad Sovětského Svazu a globální proměna bezpečnostně politické situace ve světě.

Před rokem 1991 byl pro mezinárodní prostředí charakteristický bipolární systém prezentovaný dvěma bloky: Varšavskou smlouvou na jedné straně a NATO na straně druhé, a dvěma supervelmocemi - SSSR a USA.

Závody ve zbrojení prováděné USA a SSSR dospěly ke kumulaci obrovského množství jaderných zbraní na každé straně. Pro USA počet jaderných zbraní v roce 1991 činil: totall strategic warheads 10,102 (ICBMs - 1,000; SLBMs – 640; ICBM and SLBM warheads – 7,890; Long range bombers – 307; ALCMs – 1,720; SLCM – 357). Údaje pro Sovětský Svaz ze stejného období: totall strategic warheads 11,309 (ICBMs - 1,086; SLBMs – 912; ICBM and SLBM warheads – 10,352; Long range bombers – 177; ALCMs – 720; SLCM – 150).¹ Jak můžeme vyčíst z vyše uvedených údajů, Sovětský Svaz měl v počtu zbraní mírnou převahu.

Avšak již během 80.let obě strany začaly uvažovat o redukci počtu zbraní hromadného ničení. Napětí mezi supervelmocemi se v této době značně uvolnilo. Jako důkaz mohou sloužit jednostranné redukce konvenčních sil ze strany SSSR. Oznámení o tomto záměru bylo zveřejněno Gorbačovem již během prosince roku 1988.

Po rozpadu SSSR se bezpečnostně politická situace ve světě zcela změnila. Bipolární systém se rozpadl a zánik jedné ze supervelmocí vedl ke vzniku patnácti nových států, z nichž čtyři byly jaderně vyzbrojeny. Centrální a Východní Evropa se ocitly v „bezpečnostním vakuu“, což podporovalo zvýšení tlaku a vznik zón potenciálních i existujících zbrojních konfliktů v této části Evropy.²

2.1 START 1

Sedmdesátá léta vykazovala zmírnění napětí mezi USA a SSSR, čehož důkazem jsou dohody o kontrole zbrojení, jako například SALT 1 a SALT 2.

Podpisu dohody START 1 předcházelo desetileté jednání o redukci počtu strategických jaderných zbraní. V průběhu jednání o START 1 bylo hlavním požadavkem Sovětského Svazu zastavení programu strategické obranné iniciativy (SDI) ze strany Spojených Států. Ten měl za úkol anulovat účinnost jaderných zbraní, a tím znefunkčnit doktrínu zaručeného vzájemného zničení, která byla považována za mechanismus udržující stabilitu mezi jadernými supervelmocemi. SSSR se v té době nacházel v hluboké ekonomické krizi, tudíž neměl možnost adekvátně reagovat na tento americký projekt.

¹Viz Suchý, P (2004): *Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahu mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*, s 270

² Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s. 3.

Reagan však od SDI neustoupil; jistotu ve správnost jeho postoje mu dodávalo vědomí o ekonomické krizi v SSSR a rovněž podpora států Západní Evropy.

„Ministři zahraničí obou států, Georgie Schultz a Andrej Gromyko, se v Ženevě v lednu 1985 dohodli na tom, že jednání budou pokrývat tři oblasti: jaderné střely středního doletu (INF), strategické útočné zbraně a vesmírné systémy s tím, že všechny tři složky spolu zůstávaly svým způsobem provázány.“³

Jedním z důležitých faktorů, které ovlivnily celý proces jednání, jsou vlastně samotné osobnosti hlav států participujících na smlouvě, Ronalda Reagana (následně George Bushe st.) a Michaila Gorbačova. Jejich pohled na politicko bezpečnostní situaci ve světě nastartoval a uspíšil změny, které posléze nastaly.

„Úspěšné ukončení START 1 bylo do určité míry ovlivněno i podpisem smlouvy INF v prosinci 1987“.⁴

Smlouva START 1 byla podepsána 31. července 1991 v Moskvě, za Sovětský Svaz ji ratifikoval Michail Gorbačov a za USA George Bush st.. Cílem smlouvy byla redukce celkového počtu strategických nosičů na 1 600 na obou stranách. Přitom počet jaderných hlavic měl být ne více než 6 000 (Podlimity: celkový počet hlavic umístěných na ICBMs a SLBMs nesměl překročit 4 900; celkový počet hlavic umístěných na ICBMs nesmí na mobilních odpalovacích zařízeních překročit 1 100, celkový počet hlavic umístěných na těžkých raketách nesmí překročit 1 540; Snížení celkové užitečné hmotnosti ICBMs a SLBMs na 3 600 metrických tun pro obě strany. SSSR měl snížit celkový počet těžkých ICBMs (MIRVed ICBMs) na 154.⁵

Smlouva vstoupila v platnost po ratifikaci 5. prosince 1994. Podmínky smlouvy měly být splněny během příštích sedmi let.

START 1 se stala první dohodou, která skutečně redukovala počet již existujících strategických zbraní. Důležitým faktem také je, že již během jednání o START 1 byla plánována navazující odzbrojovací smlouva. Kromě toho START 1 nejen redukovala střely nesoucí jadernou nálož, ale omezovala i střely s nejadernou náloží. Bonusem smlouvy bylo to, že reflektovala proces modernizace a vývoje nových, typově podobných systémů. Takto kupříkladu měla rezultovat úplným zákazem prací na vývoji nových typů těžkých ICBMs.

³ Viz Kuchynkova P.: *Smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní*, in: Suchý, P.- Kuchynkova P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marností*, s.55

⁴ Viz Kuchynkova P.: *Smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní*, in: Suchý, P.- Kuchynkova P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marností*, s.55

⁵ Kuchynkova P.: *Smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní*, in: Suchý, P.- Kuchynkova P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marností*, s.50-51

Ihned po podepsání smlouvy však došlo k drastické změně; jednalo se o to, že signatářskými státy byly Svaz sovětských socialistických republik a Spojené státy americké, ale krátce po podepsání smlouvy jeden ze signatářských států přestal existovat.

26. prosince 1991 se SSSR rozpadl a vzniklo patnáct nových států, z nichž Rusko, Bělorusko, Kazachstán a Ukrajina vyšly jako nové jaderné mocnosti.

Rusko, jako přímý dědic SSSR, prohlásilo, že hodlá převzít závazky START 1. Oficiálně byl tento záměr uskutečněn, navazuje na deklaraci z Alma Aty Lisabonským protokolem, který byl připojen ke smlouvě START 1 v květnu 1992.

Lisabonský protokol byl podepsán 23. května 1992 představiteli Ruska, Kazachstánu, Ukrajiny a Běloruska, participujícími na podpisu protokolu. Tyto země se staly smluvními stranami START 1 jako nástupnické státy bývalého Sovětského Svazu. „Bělorusko, Kazachstán a Ukrajina se zavázaly odevzdat své taktické jaderné zbraně Rusku nejpozději do 1. července 1992 a strategické nukleární zbraně do konce roku 1994. Čl. 5 protokolu vyzýval Bělorusko, Kazachstán a Ukrajinu k rychlému přistoupení na dohodu NPT, ale již coby nejaderné státy.“⁶

Můžeme jednoznačně tvrdit že rozpad Sovětského svazu převedl smlouvu START 1 z bilaterální na multilaterální úroveň.

2.1.1. Lisabonský protokol

Lisabonský protokol prohlašuje že Ruská Federace, Ukrajina, Kazachstán a Bělorusko jsou uznány jako smluvní strany START 1 a přijímají svoje závazky, vyplývající z dohody, a následně mají podepsat vzájemné dohody, aby tak byly splněny podmínky navazující na protokol. Lisabonský protokol musí být ratifikován spolu s dohodou START 1.⁷

Nejzájmovějšími částmi pro analýzu problematiky jsou: Preambule, která prohlašuje, že jaderné zbraně bývalého SSSR zůstanou pod bezpečnou, přísnou kontrolou jednotného společného velení, což následně můžeme spojit s vytvořením SNS; avšak mnohem pozoruhodnější je čl. 5, hlásající, že Kazachstán, Ukrajina a Bělorusko se zavazují přistoupit k NPT (Nuclear Non-Proliferation Treaty) jako nejaderné státy v co nejbližším možném období. Právě tento článek se stal brzdou ratifikace START 1 Nejvyšší Radou Ukrajiny (parlamentem).

⁶ Viz Kuchynkova P.: *Smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní*, in: Suchý, P.- Kuchynkova P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marnost*, s.50-51

⁷ Viz Rafejenko, D.: *Jadernýj faktor vo vněšněj politikě Ukrajiny (1991-1996gg.)*, s 4

Proces přístupu a ratifikace START 1 a provedení samotného odzbrojení v Kazachstánu proběhlo nejlaději. Lisabonský protokol byl ratifikován kazašskou vládou 2. července 1992. Zanedlouho na to, 13. prosince 1993, Kazachstán přistoupil na NPT. Zpočátku byly do Ruska přesunuty všechny taktické jaderné zbraně a poslední strategické jaderné zbraně byly konečně odstraněny z teritoria Kazachstánu během dubna roku 1995.

V případě Běloruska podepsání Lisabonského protokolu a proces předání jaderných zbraní Rusku proběhl také bez větších potíží. Ratifikace protokolu a přistoupení k START 1 bylo provedeno Běloruskem 4. února 1993. Již 22. července 1993 byla podepsána dohoda NPT. Problémy se objevily s nastolením Lukašenkovy vlády; jeho protizápadní orientace vedla k novému napětí ve vztazích s USA. Kromě toho Lukašenko prohlašoval, že rozhodnutí o odevzdání jaderných zbraní bylo chybné, proto bylo Bělorusko podezíráno z porušení smluv START a NPT a ponechání části střel na svém území. Ve skutečnosti byly všechny střely předány Rusku do listopadu 1996, ale Bělorusko-americký konflikt vedl k tomu, že USA zastavily svoji finanční pomoc Bělorusku a proces denuklearizace nebyl dokončen. Tak kupříkladu na území Běloruska zůstalo přibližně 1000 tun raketového paliva a 81 odpalovacích stanovišť nebylo demontováno.⁸

Ukrajina ratifikovala Lisabonský protokol 18. listopadu 1993. Pro Ukrajinu splnění podmínek START 1 znamenalo, že v sedmiletém období má být zlikvidováno ne méně než 36% nosičů a jim odpovídajících startovacích šachet a zničeno ne méně než 42% jaderných hlavic bývalého SSSR.⁹

2.2 Ukrajina - stav země po rozpadu Sovětského Svazu

Nezávislost postsovětských států byla provázena těžkou ekonomickou krizí ve všech sférách hospodářství. Tato krize podstatně komplikovala řešení vzniklých úkolů, jako např. vytvoření tržní ekonomiky a vytvoření vlastní státnosti. Ukrajina měla v dané situaci zvlášť těžké problémy. Ukončení obrovského obranného programu Sovětského Svazu, na jehož realizaci se v 80. letech podílela většina vědecko-výzkumných center, umocňovala ekonomickou krizi. Všechny poslední velké stavby, které byly prováděny v SSSR, se nacházely mimo území Ukrajiny, takže jako dědictví po Sovětském Svazu Ukrajina získala pouze vyčerpané základní fondy a zastaralé vybavení prakticky ve všech výrobních odvětvích, s výjimkou obranného.

⁸ Viz Kuchynkova P.: *Smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní*, in: Suchý, P.- Kuchynkova P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marností*, s.64-65

⁹ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s 18

Je třeba zdůraznit, že armáda, zděděná po SSSR, vyžadovala velké transformace, reformování, restrukturalizaci a redukci. Samotná početnost ukrajinské armády byla pro nově vytvořenou vládu hrozbou. Armáda SSSR měla zcela jiné priority a byla vytvořena k plnění zcela jiných úkolů, než nezávislá Ukrajina potřebovala. Jedním z největších problémů se stalo asymetrické rozložení vojenských základen, jejich nadměrné zastoupení na západě (Karpatský region) a na jihu (Oděsa a Krym) země. Při tom Východ a Sever země zůstávaly skoro vůbec neobhájené. Další obtíží, které musel čelit nově vytvořený stát, byla silná centralizace ozbrojených sil SSSR. Nastavení nového velitelského aparátu prošlo poměrně hladce, ale vliv armády na centrální vládu a jejich komunikaci zůstanou poměrně slabé po celou dobu jednání o denuklearizaci.¹⁰

Nelze nezpomenout ani černobylskou katastrofu. Nejen že udržování této zóny vyžadovalo obrovské finanční výdaje, ale události roku 1986 zanechaly traumatizující vzpomínku ve společnosti, což zcela jistě ovlivnilo postoj vůči jaderným zbraním, alespoň na začátku jednání a při prvních rozhodnutích vlády.

2.2.1 Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán - vojenské dědictví

V roce 1991 Ukrajina, Bělorusko a Kazachstán společně disponovaly 3 300 strategických a 2 600 taktických jaderných bojových hlavic lokalizovaných na jejich území. Uvedený fakt stavěl Ukrajinu na třetí (z počtem v 1 900 jaderných hlavic), Kazachstán na čtvrté (z počtem v 1 460 jaderných hlavic) a Bělorusko na sedmé místo (z počtem v 54 jaderných hlavic) mezi všemi jadernými mocnostmi na světě. Jako dědictví po Sovětském Svazu disponovala Ukrajina přibližně 1 900 jaderných hlavic a 130 SS-19, 46 SS-24 a 44 těžkými bombardéry.¹¹

V době rozpadu SSSR byla Ukrajina jednou ze sedmi největších výrobců zbraní na světě, společně s USA, Ruskem, Čínou, Velkou Británií, Německem a Francií. Na území Ukrajiny bylo lokalizováno 17%¹² vojenské výroby a 9% vědecko-výzkumných center z obranné sféry bývalého SSSR. Což dávalo Ukrajinu na druhé místo po RF v celosvazovém

¹⁰ Viz Jaworsky, J.: *Ukraines Armed Forces and Military Policy*, in: Hajda, L. A.- Jaworsky, J. (eds.): *Ukraine in the world*, s 228

¹¹ Viz Wolfsthal, J. B. - Chuen, C. A. - Daugher, E. E. : *Nuclear Status Report. Nuclear Weapons, Fissile Material, and Export Controls in the Former Soviet Union*, s55

¹² Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrainy*, s13

systemu vojenské výroby, s kterou bylo spojené 35% průmyslu Ukrajiny. Při tom podíl Ukrajiny na výrobě rádio-elektronického navigačního vybavení a automatizovaných systémů kontroly stanovil 60-80%. Například střela SS-25 která byla zkonstruována v Rusku měla 90% komponentu pro systém zaměřování vyrobených ukrajinskými továrny. Samostatně Ukrajina vyráběla dva druhy ICBMs: SS-24 a SS-18. Však mělo by být zmíněno že demontážní a ošetrovací práce pro SS-18 prováděly ruské podniky. Na Ukrajinu připadala přibližně třetina, měřeno podle počtu zaměstnanců podniků zbrojního průmyslu. Přesněji řečeno, komplex 1 840 podniků s 2,7 milióny pracovníků. Největší vadou zbrojního průmyslu Ukrajiny byl neuzavřený cyklus výroby, to znamená, že ukrajinský vojenský průmysl vyráběl jen 3% hotového zboží.¹³

2.3 SNS

Zanedlouho po rozpadu SSSR, 8. prosince roku 1991, Kazachstán, Bělorusko, Ukrajina a Rusko prohlásily, že „garantují splnění mezinárodních povinností, vyplývajících pro ně z dohod a smluv bývalého Sovětského Svazu, zajišťují jednotnou kontrolu nad jadernými zbraněmi a jejich nešířením“ a rovněž se dohodly na vytvoření Společenství nezávislých států (SNS).

21. prosince 1991 pak byla podepsána smlouva o vytvoření SNS, kdy se členy této organizace stalo 12 z 15 bývalých sovětských republik.¹⁴

Od prosince 1991 do února 1992 byly v rámci činnosti SNS podepsány série smluv, definujících status jaderných zbraní bývalého SSSR. Hlavními body jsou:

- Ruská Federace, Kazachstán, Ukrajina a Bělorusko se zavázaly společně rozpracovávat politiku v oblasti jaderného zbrojení.
- Kazachstán, Ukrajina a Bělorusko se zavázaly, že přistoupí k NPT ve statusu nejaderných států.
- K 1. červenci 1992 mají být taktické jaderné zbraně předány Ruské Federaci a rozmístěny na centrálních základnách při závodech k postupnému dekompletování prováděnému pod společnou kontrolou.

¹³ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s13

¹⁴ Viz *History*, on-line text (<http://www.mfa.gov.by/en/repUBLIC/d4c0bea49ff54e7f.html>)

- Do úplné likvidace jaderných zbraní na území Ukrajiny, Kazachstánu a Běloruska bude rozhodnutí o jeho možném použití v kompetenci předsedy Ruské Federace po dosažení dohody s prezidenty Ukrajiny, Kazachstánu a Běloruska.
- Je udržována jednotná kontrola nad jadernými zbraněmi bývalého SSSR a má být vytvořeno společné velení nad strategickými silami.
- Do úplné likvidace jsou jaderné zbraně lokalizovány na Ukrajině pod kontrolou společného velení strategických sil.
- Strategické jaderné zbraně rozmístěné na území Ukrajiny mají být zlikvidovány ke konci roku 1994.
- Strategické síly měly fungovat jako samostatný strategický spolek. Bezprostřední kontrolu nad nimi provádí velitel strategických sil.¹⁵

Nicméně, zanedlouho nato vyvstala celá řada otázek a projevů nespokojenosti z ukrajinské strany. Celkově během ratifikace výše uvedené smlouvy ukrajinský parlament trval na řešení 13 připomínek. Jako příklad nespokojenosti může sloužit fakt, že dohody umožňují použití jaderných zbraní v praxi pouze Borisi Jelcinovi a neexistuje žádný mechanismus zajišťující právo prezidenta Ukrajiny, Běloruska ani Kazachstánu vetovat podobné rozhodnutí. Ukrajina začala proces vytváření vlastních ozbrojených sil, což automaticky vyvolalo otázku statusu strategických sil SNS přítomných na území Ukrajiny. Ukrajinská strana také usilovala o vypracování plánu etapového odstraňování jaderných střel ze stavu bojové připravenosti. Důležitým aspektem byla také absence společné kontroly nad procesem likvidace jaderných zbraní.

S cílem definovat status strategických sil SNS a řešit část z výše uvedené řady problémů bylo zahájeno jednání v Minsku dne 14. února 1992. Státům SNS se však nepodařilo dosáhnout konsensu a tato schůzka neměla žádné pozitivní výsledky. Tím se jednání v oblasti jaderných sil, vedená v rámci SNS, dostala do slepé uličky.

3. Politika Spojených Států a Ruska vůči jaderným zbraním lokalizovaným na Ukrajině.

Během období od roku 1993 do roku 1996 se denuklearizace Ukrajiny stala prioritou zahraniční politiky jak Ruska, tak Spojených Států.

¹⁵ Viz Rafejenko, D.: *Jadernýj faktor vo vněšněj politikě Ukrajiny (1991-1996gg.)*,

Moskva zaujala velmi tvrdou pozici, a dokonce prohlásila, že nebude plnit ustanovení smlouvy START 1 do té doby, dokud se Ukrajina nepřipojí ke smlouvě o nešíření jaderných zbraní jako nejaderný stát.¹⁶

Mezinárodní společnost byla rovněž pro ukrajinské odzbrojení, proto v listopadu 1993 NATO pohrozilo Ukrajině vyloučením z programu Partnerství pro mír (Pfp), v případě že Kyjev bude i nadále blokovat proces odzbrojení.

S cílem ovlivnit Ukrajinu v jejím rozhodování o otázce denuklearizace státu, Rusko zneužilo ekonomické slabosti Ukrajiny a jejích dluhů za dodávky ruských energetických zdrojů a během zimy 1993-1994 jí několikrát zastavil dodávky energetických surovin, čímž se ukázalo, co skutečně hrozí Ukrajině v případě, že Kyjev bude pokračovat v konfrontaci ve vztahu k jaderným zbraním. Dalším trumfem, kterého zneužívala Moskva, bylo rozdělení černomořské flotily a využití vojenských objektů na Krymu ruskou armádou.

Krym sám o sobě je zvláštní kapitolou rusko-ukrajinských vztahů; většina obyvatel poloostrova se považuje za Rusy a touží po oddělení krymského území od Ukrajiny a připojení k Ruské Federaci. Ruská vláda krymskou opozici podporuje, čímž vyvíjí na Ukrajinu silný nátlak.¹⁷

V roce 1993 v několika amerických časopisech probíhala diskuse o tom, zda by měla Ukrajina ponechat jaderné zbraně na svém území. Několik politologů, jako například profesor Univerzity Chicago John J. Mearsheimer, tvrdilo, že jaderné zbraně mají zůstat v rukou Ukrajiny pro případ agrese ze strany Ruska.¹⁸

Po rozpadu SSSR se primární riziko USA – globální jaderný úder od jaderné supervelmoci - změnilo v nebezpečí pramenící z perspektivy nekontrolovaného nárůstu počtu vlastníků jaderných zbraní s nepředvídatelným chováním. Takže přirozenou odpovědí Spojených Států byla změna bezpečnostní strategie, která byla zaměřena na zabránění šíření zbraní hromadného ničení. V šíření zbraní hromadného ničení byla spatřována hlavní hrozba pro národní bezpečnost USA.

Americký prezident J. Bush st. během návštěvy Ukrajiny v roce 1991 ve svém projevu upozornil na to, že „Kyjev by se měl zdržet „sebevražedného nacionalismu“ a že narušení vztahu s Moskvou může vést k nebezpečí beznadějně izolace“. Toto sdělení mělo silný vystřízlivující vliv na ukrajinskou vládu. Hlavní důvod rozčilení Rady danou situací bylo že

¹⁶ Viz Bodruk, O.: *Jaderne rozbroennja Ukrajiny u svitli novych tendencij*, s 6

¹⁷ Viz Blank, J.S.: *Proliferation and nonproliferation in Ukraine: implications for European and U.S. security*, s 16

¹⁸ Viz Mearsheimer, J.J.: *The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent*, Foreign Affairs, s50-66

USA fakticky daly na vedomí, že nebudou protestovat, když se Rusko bude snažit o znovuzískání Ukrajiny.¹⁹

Je jen logické, že po takovém obratu událostí část ukrajinské vlády začala mít pochybnosti o tom, je-li odzbrojení rozumným krokem. To, že Ukrajina vyjádřila svůj nárok na jaderné zbraně jako dědic Sovětského Svazu, se stalo katalyzátorem změn ve vztahu USA k Ukrajině. Nový směr politiky USA vůči Ukrajině bylo možno pocítit již začátkem května 1992 během setkání Bushe s Kravčukem, kdy prezident USA prohlásil, že USA a Ukrajina by měly být nejen přáteli, ale i partnery.²⁰

Během listopadu 1992 v průběhu setkání předsedy vlády Ukrajiny s americkými senátory S. Nunnem a R. Lugarem, na kterém se probíraly problémy ratifikace dohody START 1 Ukrajinou, byla nastíněna propozice o finanční pomoci ze strany USA ve výši 175 mln. dolarů. To na ukrajinské straně nevyvolalo velké nadšení. Nejvyšší rada stejně jako většina občanů byla zneklidněna ekonomickým aspektem otázky. Rozdíl mezi očekávanou sumou, kterou bude zapotřebí investovat do denuklearizace, a sumou nabídnutou Spojenými Státy byl příliš velký. Vzhledem k tomu, že rychlé odzbrojení Ukrajiny za takových podmínek nebylo v dohledné době viditelné, administrativa prezidenta Clintona se rozhodla přehodnotit strategii Spojených Států vůči bývalým státům SSSR, a zvláště vůči Ukrajině.

V květnu 1993 americká delegace vedená Velvyslancem se zvláštním určením a odborným poradcem ministru zahraničí co se týče nových nezávislých států Strobem Talbottem navštívila Kyjev. Velvyslanec obeznámil ukrajinskou vládu s tím, že USA přehodnotily svoji politiku vůči Ukrajině, rozhodly se opustit politiku nátlaku a přejít k pružnějším partnerským vztahům. Po návštěvě Ukrajiny S. Talbott zformuloval pět principů nového přístupu USA k Ukrajině:

1. Byla uznána významná úloha Ukrajiny v zajištění bezpečnosti v centrální Evropě;
2. Zajištění nezávislosti Ukrajiny začalo být považováno za důležité pro nacionální zájmy Spojených Států;
3. Vztahy mezi Ukrajinou a USA neměly být spojovány s rusko-americkými vztahy;
4. Kyjev má pravoplatný nárok na zajišťování vlastní bezpečnosti;

¹⁹ Viz Skachko, V.: *Sliškom mnogo protivorečij. Bezjadernyj status Ukrainy po-prežnemu problematičen,*

²⁰ Viz Skachko, V.: *Sliškom mnogo protivorečij. Bezjadernyj status Ukrainy po-prežnemu problematičen,*

5. USA souhlasí s tím, že ratifikace START 1 a NPT má mít pozitivní vliv na bezpečnost Ukrajiny.

Vážnost svých úmyslů ve věci Ukrajiny se Washington snažil dokázat již na konci října 1993 roku během návštěvy Kyjeva ministrem zahraničních věcí USA Christopherem. Akcent byl přenesen z jaderných otázek na otázky ekonomické. Suma ve výši 175 mln. dolarů, nabídnutá jako pomoc na začátku jednání, byla zvýšena na 330 mln. dolarů, kromě toho se projednávalo poskytnutí pomoci Ukrajině při vstupu do GATT a získání půjček od mezinárodních finančních institucí.

Pokud jde o bezpečnostní otázky, ministr potvrdil připravenost Spojených Států spolupracovat na vyřešení problémů poskytnutí bezpečnostních garancí Ukrajině a sehrání role zprostředkovatele ve složitých vztazích mezi Ukrajinou a Ruskou Federací.

Výsledkem jednání byla ratifikace smlouvy o spolehlivé a bezpečné demontáži hlavic ministry zahraničních věcí USA a Ukrajiny, Christopherem a Zelenkem dne 25. října 1993. Sepsaná dohoda stanovovala právní zásady poskytnutí pomoci Ukrajině při provádění jaderného odzbrojení v rámci programu Nunna-Lugara.

Ukrajinský parlament považoval dané sliby za mlhavé a vyžadoval více konkrétních činností spolu s většími kompenzacemi. Proto následující ratifikace START 1 měla dodatek od ukrajinského parlamentu až o 13 připomínek. Vykonání 13 opatření bylo podmínkou k výměně ratifikační listiny. Následně se dala očekávat nespokojenost Spojených Států s tímto požadavkem Kyjeva. Během ukrajinsko-amerických jednání ve Washingtonu ukrajinské delegace bylo dáno najevo, že v případě, kdy Ukrajina neratifikuje Třístrannou smlouvu a nepřipojí se k NPT, pak všechno, co bylo společně vypracováno k danému okamžiku, bude zamrzáno. Současně však USA slíbily, že v případě, budou-li výše zmíněné kroky uskutečněny, pak několikanásobně zvýší navržené finanční kompenzace. Ekonomická podpora také měla být „rozšířena“ na mezinárodní úroveň, USA měly zajistit podporu rozvoje Ukrajiny ze strany mezinárodních finančních organizací, jako například Mezinárodního měnového fondu, Světové banky, Evropské centrální banky a Evropské banky pro obnovu a rozvoj. Washington se snažil přesvědčit Ukrajinu o tom, že nejlepšími bezpečnostními garancemi jsou velké zahraniční investice do ukrajinské ekonomiky. Takže pro realizaci daného plánu měla Ukrajina vyhovět dvěma jasně stanoveným podmínkám: odevzdat jaderné zbraně a zahájit ekonomickou transformaci.

V Moskvě 14. ledna 1994 proběhla ratifikace Třístranné smlouvy mezi USA, Ruskou Federací a Ukrajinou, podle níž Ukrajina vzala na sebe závazek během příštích sedmi let

odstranit ze svého území všechny jaderné střely, přičemž všechny střely SS-24 měly být deaktivovány během deseti měsíců.

Za svoji stranu se předseda Spojených států amerických zaručil za poskytnutí bezpečnostních garancí pro Ukrajinu a také přislíbil poskytnutí finanční pomoci při realizaci programu odstranění jaderných zbraní z území Ukrajiny. Za svou stranu měla Ruská Federace kompenzovat hodnotu jaderného paliva uvolněného z jaderných hlavic.

Následovně 16. května 1994 byla podepsána dohoda mezi Ukrajinou a Ruskem o opatřeních určených pro realizaci Třístranné dohody, která předpokládala:

- Strategické jaderné zbraně mají být odstraněny z území Ukrajiny nejpozději během roku 1997.
- Rusko se zavázalo zásobovat atomové elektrárny palivem, což byla kompenzace za jaderné hlavice.
- Souhlas Ruska kompenzovat finanční hodnotu taktických jaderných zbraní vyvezených z Ukrajiny do 22. května 1992.

V souladu s Třístrannou dohodou se USA a Ruská Federace zavázaly:

- Nepoužívat sílu nebo nevyhrožovat silou Ukrajině
- Nepoužívat ekonomický tlak proti Ukrajině;
- Požádat o okamžitý zásah Rady Bezpečnosti OSN v případě, že Ukrajina bude napadena nebo jí bude vyhrožováno útokem s použitím jaderných zbraní;
- Nepoužívat jaderné zbraně proti nejaderným státům, které podepsaly NPT a nejsou v unii s jaderným státem;²¹

Velká Británie se následně připojila k těmto garancím.

Ukrajinská vláda na konci došla k závěru, že dané garance mnohem lépe zajistí bezpečnost Ukrajiny než ovládání jaderných zbraní. Při ratifikaci NPT Nejvyšší Rada schválila, že Ukrajina je jediným vlastníkem všech jaderných střel lokalizovaných na jejím území a že se Ukrajina nepřipojí k NPT, pokud bezpečnostní garance nebudou předány v „písemné formě“. Požadované garance byly Ukrajině předány na schůzi Organizace bezpečnosti a spolupráce v Evropě v Budapešti, dne 5. ledna 1994.

Během návštěvy Spojených Států v listopadu 1994 se prezident Ukrajiny Leonid Kučma a prezident USA Bill Clinton dohodli na tom, že Ukrajině bude poskytnuta finanční pomoc

²¹ Viz Bodruk, O.: *Jaderné rozzbroennja Ukrajiny u svitli novych tendencij*, s 7

v rámci programu partnerství a vojenské výměny. Kromě toho, USA asignovaly Ukrajině 600 tisíc dolarů na přípravu vojenského personálu.²²

Jak Ruská Federace, tak Spojené Státy souhlasily s poskytnutím finanční pomoci Ukrajině za účelem provedení denuklearizace státu. USA měly předat Ukrajině během let 1994 -1995 částku 900 mln. dolarů, z toho 350 mln. na provedení demontáže jaderných střel a jejich odeslání do Ruska (v rámci programu Nunn-Lugar). Dále Ukrajině mělo být poskytnuto 350 mln. dolarů na provedení ekonomických transformací, k tomu 100 mln. na nákup potravin a ropy a 100 mln. dolarů na provedení programu privatizace. 31. března 1995 ministr obrany Spojených Států William J. Perry, prohlásil, že USA dodatečně poskytuje Ukrajině 20 mln. dolarů k částce 185 mln. dolarů již asignovaných na demontáž jaderných střel v roce 1995.²³ V roce 1995 se Ukrajina stala třetím státem po Izraeli a Egyptu z hlediska velikosti finanční pomoci asignované z USA.

Výměnou za odevzdání jaderných náloží se Ruská Federace zavázala dodat Ukrajině 100 tun palivových prvků (na základě nízkoobohaceného uranu) pro jaderné reaktory. Celková finanční hodnota pomoci poskytnuté Ukrajině Ruskem je zhruba 1 mld. dolarů. Moskva také souhlasila s anulováním části dluhu (500 mln. dolarů) Ukrajiny za ropu a plyn, jako kompenzaci za taktické jaderné zbraně vyvezené z území Ukrajiny do května roku 1992. Rusko také garantovalo Ukrajině dodávky paliva pro atomové elektrárny a konto zisku z exportu uranu do USA, uvolněného z utilizovaných ruských jaderných střel.

Navzdory tomu, že se strategické úlohy Spojených států amerických a Ruské Federace vůči jaderným zbraním Ukrajiny shodovaly s jejich vnitřními zájmy, zůstávaly v konečném důsledku různé. Hlavním cílem Spojených Států bylo dodržení režimu nešíření těchto zbraní, zatímco Ruská federace měla jiné cíle.

Ruská Federace prováděla kampaň zastrašování mezinárodní společnosti hrozbou ekologické katastrofy z důvodu neschopnosti Ukrajiny používat jaderné zbraně samostatně (při tom však Moskva technickou pomoc v řešení této otázky nenabízela). Ministr zahraničních věcí Tarasyuk, tato obvinění odmítl a obvinil Moskvu z vyvíjení nátlaku na Ukrajinu. Washingtonem provedené vyšetřování Tarasyukova slova potvrdilo.²⁴

Ukrajina jako jaderná mocnost se mohla stát pro Rusko spolehlivým a silným partnerem, a tím zmenšit vojenskou zátěž pro rozpočet Ruské Federace, která v tomto období

²² Viz Bodruk, O.: *Jaderne rozzbroennja Ukrajiny u svitli novych tendencij*, s 8

²³ Viz Bodruk, O.: *Jaderne rozzbroennja Ukrajiny u svitli novych tendencij*, s 8

²⁴ Viz Schadlow, N.: *Denuclearization of Ukraine: Consolidating Ukrainian Security*, in: Hajda, L. A.-Schadlow, N. (eds.): *Ukraine in the world*, s 280

procházela těžkou finanční krizí. Moskva však vynakládala značné úsilí, aby izolovala Ukrajinu, omezila její suverenitu a následně vtáhla Ukrajinu do společné obrané aliance.²⁵

Přitom ale současně vyvíjela obrovský tlak, s cílem donutit Kyjev k co nerychlejší denuklearizaci státu.

Proto můžeme konstatovat, že Kreml byl opravdu nejvíce znepokojen perspektivou úplné ztráty kontroly nad Kyjevem a výskytem ekvivalentního politického „hráče“ v postsovětském prostoru.

4. Ukrajinské dilema?

Složitost dané problematiky často ponechává prostor pochybnostem v otázkách jako například: patřily-li jaderné zbraně Ukrajině, měla-li Ukrajina nárok na jaderný status nebo měla-li skutečně možnost ponechat si jaderný arsenál a udržovat ho. A hlavně považovala-li ukrajinská vláda variantu ponechání si jaderných zbraní za skutečnou možnost, nebo jen oddalovala proces odzbrojení s cílem vyjednat pro sebe co nejlepší podmínky?

V následujících podkapitolách popíši fakta, tykající se daných otázek, a tím se pokusím nabídnout možné odpovědi.

4.1 De facto a de jure.

De facto po rozpadu SSSR na území Ukrajiny zůstal jaderný potenciál, který ji řadil na třetí místo ve světě po Spojených Státech a Ruské Federaci. Ale komu tyto jaderné síly skutečně patřily? Jak vyplývá z Vídeňské konvence o nástupnictví států z roku 1983 má Ukrajina po zániku SSSR plné právo na majetek rozmístěný na svém teritoriu, včetně jaderných zbraní. Ale má Ukrajina nárok na jaderný status jako takový? Definice jaderného státu zní, že státem majícím právo na jaderné zbraně je stát, který vyrobil a odpálil jadernou zbraň nebo jiný jaderný přístroj před 1. lednem 1967. Ukrajina v té době byla součástí Sovětského Svazu, takže z právního hlediska má nárok na jaderný status. Čl.1 Lisabonského protokolu fakticky potvrzuje status Ukrajiny jako jaderného státu, Čl.5 naopak tento status zpochybňuje. Proto ukrajinský parlament po dlouhou dobu nechtěl Čl.5 uzнат.

²⁵ Viz Blank, S.J.: *Proliferation and nonproliferation in Ukraine: implications for European and U.S. security*, s 5

4.2 Problémy odzbrojovacího procesu nastíněné ukrajinskou vládou

Z pohledu ukrajinské vlády Mezinárodní společenství považovalo úmysl Ukrajiny v budoucnu přejít do bezjaderného statusu za jednostranný závazek. Pokusy Ukrajinské vlády analyzovat vzniklou situaci, byly považovány za snahu o rezignaci na závazky, které vzala Ukrajina na sebe. V souvislosti s tím byl na Ukrajinu neustále vyvíjen nátlak jak diplomatické, tak ekonomické povahy.

Kromě toho si Ukrajina vzala za příklad Bělorusko, vůči kterému ani USA ani Ruská Federace garance nedodržely. Po integraci Ruské Federace a Běloruska, se Ukrajina začala obávat, že by mobilní komplexy SS-25 mohly být vráceny na území Běloruska.²⁶

Jak Spojené státy americké, tak i Ruská Federace prováděly vůči Ukrajině politiku „z pozice silnějšího“, i když podle mínění ukrajinské vlády bylo zapotřebí stanovit jiné principy pro fungování mechanismu jaderného odzbrojení, tak aby zájem států o odzbrojení byl motivován ne nátlakem, ale zájmem o nové garance bezpečnosti, prezentované jinými nejadernými formami.

Problémy statusu strategických jaderných sil SNS rozmístěných na území Ukrajiny, se ukrajinská vláda snažila analyzovat v rámci rozhovorů s Ruskou Federací. Ještě jedna otázka vznesená ukrajinskou vládou se týkala ekonomického aspektu odzbrojení. Ukrajina v tomto období byla ve velmi obtížné finanční situaci, takže i za podmínky, že by opravdu chtěla provést odzbrojení v souladu se smlouvou START a NPT, by to bez finanční pomoci nikdy nezvládla. Protiargumentem může být fakt, že sama Rada nepřispěla k rychlejšímu provedení finančních transakcí, celý rok nemohla vypracovat projekt a potvrdit způsob likvidace SS-19, čím znemožnila poskytnutí finanční pomoci ze strany USA.²⁷

Problémy zajištění národní bezpečnosti Ukrajiny. Hlavním cílem Ukrajinské vlády v dané otázce je získat garance, které by skutečně zajistily bezpečnost ukrajinských hranic. Obavy vyvolávalo i to, že RF uznávala ukrajinské hranice jen v rámci SNS a neexistovala žádná smlouva na bilaterální úrovni.²⁸ V případě zhoršení vztahů mezi Ukrajinou a Ruskem má mít ukrajinská vláda záruku bezpečnosti ukrajinských hranic v oblasti Krymu, a nejen Krymu. Ukrajinský nacionalismus se projevuje silněji v severozápadní části země, zatímco

²⁶ Viz Bodruk, O.: *Jaderne rozzbroennja Ukrajiny u svitli novych tendencij*, s 3-4

²⁷ Viz Schadlow, N.: *Denuclearization of Ukraine: Consolidating Ukrainian Security*, in: Hajda, L. A.-Schadlow, N. (eds.): *Ukraine in the world*, s 277

²⁸ Viz Blank, S.J.: *Proliferation and nonproliferation in Ukraine: implications for European and U.S. security*, s 15

východ a jih jsou více nakloněny Rusku. Takže Ukrajině hrozí nejen odtržení Krymu, ale i možné rozčlenění země.

Jiný druh obav, které se vztahují konkrétně k jaderným zbraním, vyvolávala obranná doktrína RF roku 1993, která hlásala, že Rusko si ponechává právo na preventivní jaderný útok proti jakémukoli napadení, konvenčnímu nebo jadernému, prováděnému jadernou mocností nebo státem spojeným s jadernou mocností. Což nelze chápat jinak, než jako další pokus izolovat Ukrajinu od aliance se západními státy a donutit ji k rychlejší denuklearizaci.²⁹

Jedním z dalších problémů, kterému nebyla věnována dostatečná mezinárodní pozornost, bylo zajištění bezpečnosti strategických jaderných hlavic na území Ukrajiny. V roce 1992 u sedmi jaderných hlavic vypršela životnost a už v roce 1993 v sedmi plucích raketové armády vypršel termín použití jaderných střel. Ukrajina nikdy dříve samostatně neexploatovala strategické jaderné zbraně, tyto operace byly prováděny ruskými specialisty, přičemž se používaly součástky vyrobené v ruských továrnách. Ruská strana využívala dané situace ke zvýšení nátlaku na Radu, aby urychlila proces odzbrojení, přičemž bezpečnost a udržování jaderných raket bylo až na druhém místě. Takže Ukrajina požadovala po jaderných státech poskytnutí technické, finanční a organizační pomoci v otázkách demontáže a vyvážení jaderných zbraní.³⁰

Dalším požadavkem ukrajinské vlády bylo zajištění kontroly procesu demontáže a utilizace zbraní odvážených z území Ukrajiny z ukrajinské strany.

4.3 Možnost vlastní samosprávy nad ZHN

Existovala skutečně možnost samosprávy Ukrajiny nad vlastním jaderným potenciálem? Pokusme se odpovědět si na tuto otázku tak, že SS-19 a jejich startovacím zařízením rozmístěným na území Ukrajiny měla vypršet explorační doba v roce 2000. Co se týče SS-24, jejich záruční lhůta vyprší v roce 2008. Tudíž je očividné, že si Ukrajina v nejbližších 10 – 15 letech od začátku své suverénní existence měla vybudovat vlastní jadernou infrastrukturu. Ukrajina měla většinu potřebných elementů, avšak cyklus výroby jaderných zbraní nebyl úplný. Hrubým odhadem by výroba vlastní jaderné hlavice stála Ukrajinu 25 miliard amerických dolarů. Zřejmé je že je to pro ukrajinsko ekonomiku poměrně náročná záležitost, ale musíme si brát do úvahy že vlastnit jaderné zbraně je levnější než udržovat početnou armádu.

²⁹ Viz Blank, S.J.: *Proliferation and nonproliferation in Ukraine: implications for European and U.S. security*, s 17

³⁰ Viz Bodruk, O.: *Jaderne rozzbroennja Ukrajiny u svitli novych tendencij*, s 3-4

Druhou variantou je doktrína “minimálního jaderného odstrašování”, jejíž smysl je v udržení minimálního počtu jaderných zbraní, dostačujících pro zajištění efektu odstrašení. Což v ukrajinském případě mohlo vypadat jako udržování vzdušných sil na úrovni 19 TU-160 a 21 TU-95 s jadernou náloží v 416 hlavicích. Taková varianta by odpovídala geopolitickým (regionálním) zájmům Ukrajiny a poskytovala možnost vyhnout se konfliktu s USA, protože by nic přímo nehrozilo jejich nacionální zájmy. Ale realizace strategie “minimálního jaderného odstrašování” by byla reálná pouze za podmínky, že by Ukrajina byla ve vojenské unii s Ruskou Federací, protože těžké bombardéry TU-160 a TU-95 byly vyrobeny v továrnách v Rusku a bez kompletujících součástek by jejich exploatace nebyla možná. Avšak Ukrajinská strana mohla nabídnout výměnu, a to kompletující součástky pro těžké bombardéry za technické vybavení a ošetření SS-24.³¹

4.4 Ekonomický aspekt odzbrojení

Pokud se rozhodneme posoudit otázku, jaký ekonomický zisk by mohla mít Ukrajina v případě, že by si ponechala jaderné zbraně ve své pravomoci, musíme mít na paměti, že na území Ukrajiny byly dva typy jaderných střel, a to s tuhým a tekutým palivem. Palivo pro nosiče na tekutém palivu je silně toxické. Hlavní komponenty tohoto druhu paliva jsou heptyl a oxidační amyl. Amyl lze zpracovávat v chemických závodech na Ukrajině, ale je to finančně velmi náročný proces, technologie zpracování nebo alespoň uchování heptylu však není. Hlavním důvodem je jeho vysoká toxicita, základ pro vyvíjení podobných technologií však Ukrajina má (továrna Pivdenmaš).³²

Pokud jde o utilizaci hlavního dílu strategické střely s jadernou náloží, Ukrajina není v žádném případě schopna si s tímto problémem samostatně poradit; má pro to jak nedostatek specialistů, tak i nedostatek odpovídajících továren. A rovněž si musíme uvědomit, že v hlavní části střely jsou umístěny uran a plutonium, a aby tyto materiály stát získal, musel by investovat obrovské množství intelektuálních a materiálních prostředků. Tyto faktory mají za důsledek vysokou cenu uranu a plutonia na mezinárodním trhu. Vysokoobohacený uran a plutonium jsou vysoce hodnotné energonosiče. Energetická hodnota plutonia se rovná až 30 dolarům za jeden gram. Vysokoobohacený uran je možné kombinovat s přírodním až do koncentrace od 3 do 5 procent a následně jej používat pro provoz atomových elektráren. Když

³¹ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s 19-20

³² Viz Kostenko, J. (1992): *Jaderna zbroja Ukrajiny: blago či zlo?*, on-line text (http://www.kostenko.unp-ua.org/articles/?action=show_full&part=2&id=19920828-1)

si uvědomíme, že Ukrajina nemá podniky s úplným technickým cyklem pro obohacování uranu ani na výrobu teplo uvolňujících prvků pro atomové elektrárny, potom by použití vysokoobohaceného uranu z jaderných hlavic mohlo vyřešit problém jaderného paliva pro atomové elektrárny na Ukrajině, i když pouze na určitou dobu.

Při rychlém nástupu deficitu ropy a plynu jako hlavních zdrojů energie se dá předpokládat, že budoucnost je v plutoniových reaktorech, které umožňují vytvoření bezodpadové výroby, takže se v budoucnu tržní hodnota plutonia znatelně zvýší.³³

Z uvedených důvodů se řada expertů domnívala, že by v této době byl pro Ukrajinu nejprůzračnější variantou následující plán:

Prvním krokem by bylo provedení utilizace hlavních částí strategických střel ve specializovaných podnicích v Rusku, s podmínkou, že uvolněné plutonium a uran budou vráceny Ukrajině. Platba za provedení utilizace může být provedena formou předání části uvolněného materiálu Ruské Federaci. Hodnota daných prvků by měla být určována podle světových cen tohoto produktu.

Druhým krokem je paralelní výstavba vlastních specializovaných podniků s úplným technologickým cyklem po obohacení uranu a produkci teplo uvolňujících prvků pro atomové elektrárny. Také mají být budovány podniky pro zpracování radioaktivního odpadu, ve kterých je možno provádět utilizaci jaderné nálože.³⁴

Pochopitelně, že bez mezinárodní podpory je tato varianta odzbrojení neuskutečnitelná. Ale měla by i svůj bonus pro mezinárodní společnost, jako je snížení napětí v podnicích Ruské Federace, čím by měla být zajištěna větší úroveň bezpečnosti a lepší kontrola nad zapojením cizích specialistů do procesu.

Jedna rozebraná jaderná hlavice mohla přinést Ukrajině zisk od 200 do 400 tisíc amerických dolarů. Jedna tuna plutonia má na mezinárodním trhu hodnotu do 100 miliónů US dolarů a jedna tuna uranu od 500 miliónu do 1 miliardy US dolarů. Celková hodnota radioaktivních komponentů jaderných zbraní rozmístěných na území Ukrajiny by byla přibližně 3 – 5 miliardu dolarů.³⁵

³³ Viz Kostenko, J. (1992): *Jaderna zbroja Ukrajiny: blago či zlo?*, on-line text (http://www.kostenko.unp-ua.org/articles/?action=show_full&part=2&id=19920828-1)

³⁴ Viz Kostenko, J. (1992): *Jaderna zbroja Ukrajiny: blago či zlo?*, on-line text (http://www.kostenko.unp-ua.org/articles/?action=show_full&part=2&id=19920828-1)

³⁵ Viz Kostenko, J. (1992): *Jaderna zbroja Ukrajiny: blago či zlo?*, on-line text (http://www.kostenko.unp-ua.org/articles/?action=show_full&part=2&id=19920828-1)

Pravděpodobně poslední ekonomický aspekt, který měl být posouzen podle ustanovení „Doplňující opatření pro získání nejaderného statusu Ukrajiny“, byla účelnost zničení šachetních startovacích zařízení pro odpalování strategických jaderných střel. Pokud bude provedena denuklearizace Ukrajiny pod mezinárodní kontrolou a světová společnost tak bude mít jistotu, že žádné jaderné střely nebyly ponechány na území Ukrajiny, v nových mezinárodních podmínkách, kdy bipolární systém už není platný, a postupně má být nastolena atmosféra důvěry, pak likvidace daných zařízení nemá vysokou hodnotu. Ale při tom jejich využití může značně přispět k rozvoji hospodářství a průmyslu Ukrajiny, a rovněž mohou být státem využity pro vědecké účely.

4.5 Vnitrostátní politika

Hlavními faktory, na něž se orientovala Ukrajina během procesu rozhodování o postoji státu k vlastnímu jadernému statusu jsou: „podmínka vyvázání Ukrajiny ze Sovětského Svazu a mezinárodní uznání její suverenity; geopolitickými interesy Ukrajiny; její udržení jaderné síly ekonomickými schopnostmi a technickými podmínkami; úrovní hrozby ze strany Ruska.

V Nejvyšší Radě (parlamentu) Ukrajiny se názory na problematiku jaderných zbraní dají rozdělit do dvou hlavních skupin. První byla pro co nejrychlejší ratifikaci Lisabonského protokolu a odevzdání jaderných zbraní. Argumentace této skupiny byla jednoduchá: Ukrajina nemá dostatečné finanční a technologické prostředky na udržení vlastního jaderného arzenálu a bez zajištění správných podmínek pro jejich údržbu se časem vlastní jaderné zbraně stanou pro Ukrajinu nebezpečím. Mimo to ukrajinská vláda pochopila, že při uplatnění varianty ponechání jaderných zbraní na svém teritoriu jí hrozí mezinárodní izolace, případně ekonomická blokáda ze strany Ruska, a také by mohla očekávat mezinárodní ekonomické sankce. Do této skupiny patřili rovněž radikálové z vojenských kruhů, kteří tvrdili, že co nejrychlejší odevzdání jaderných zbraní přispěje k nastolení dobrých vztahů mezi Ukrajinou a Západem ve vojenské oblasti, založených na antiruských principech. Dalším bodem stojícím za zmínku je to, že zčásti administrativa prezidenta doufala, že denuklearizace Ukrajiny může zvýšit její mezinárodní prestiž. Avšak většina deputátů a vojenských činitelů propagovala jiný názor; podle nich Ukrajina měla zůstat jadernou mocností. Z tohoto hlediska je odevzdání jaderných zbraní procesem, kterým Ukrajina ztrácí svoji obranyschopnost.

Kromě toho jaderné zbraně nejsou něčím, co by stát mohl jednoduše získat a po jejich odevzdání si lze jen těžko představit, že se Ukrajina dokáže znovu stát jadernou mocností.

Požadavky Ukrajiny na mezinárodní společenství byly následující: jaderné odzbrojení za zajištění finanční pomoci, společná kontrola při likvidaci zbraní a garance národní bezpečnosti.

Jak vlastně události probíhaly? Chronologie událostí.

Poprvé ke zmíněnému pokusu o provedení denuklearizace na Ukrajině došlo 16. července 1990, kdy parlament Ukrajiny schválil deklaraci o nacionální suverenitě Ukrajiny, ve které prezentoval záměr Ukrajiny stát se v budoucnu nejaderným státem. V té době se na Ukrajině hodně diskutovalo o důsledcích černobylské havárie a v souvislosti s tím i o negativních stránkách a riziku použití atomové energie jako takové.

A 18. prosince 1991 prezident Ukrajiny ujistil generálního tajemníka USA Bakera, že Ukrajina provede denuklearizaci do roku 1994, a poté, 24. října 1991 Nejvyšší Rada Ukrajiny hlasovala pro nejaderný status Ukrajiny.

Z toho je zřejmé, že zpočátku Ukrajinská vláda měla zcela jasný záměr provést denuklearizaci svého území. Rozhodnutí o nejaderném statusu bylo učiněno v době, kdy Ukrajina jen usilovala o svoji suverenitu. Jaderné zbraně v této době sloužily jako řetěz poutající Ukrajinu k centru bývalého Sovětského svazu, takže bylo rozhodnuto prostě odevzdat svůj jaderný potenciál a získat nezávislost na centru. Takový postoj měl svůj smysl, protože „s cílem nacionalizovat taktické jaderné zbraně by Moskva měla všechny důvody provést vojenskou intervenci na Ukrajině a Západ by to spíše podpořil“.³⁶ Příslib odevzdání jaderných zbraní tedy zajistil Ukrajině mezinárodní uznání její suverenity. Kromě toho na Ukrajině tehdy dominovala snaha zdržet se účasti v jakýchkoli vojenských aliancích, což při absenci vlastní rozvinuté jaderné infrastruktury bylo jen stěží představitelné.

V dopisu prezidentu USA J. Bushovi st. ze 7. května 1992 prezident Leonid Kravčuk garantoval během sedmiletého období likvidaci všech jaderných arzenálů lokalizovaných na území Ukrajiny podle zásad Dohody START 1 a v kontextu Prohlášení o nejaderném statusu Ukrajiny.

Změna nálady nastala v roce 1992, kdy po dlouhých jednáních prezident státu Leonid Kravčuk oznámil rozhodnutí o zastavení vývozu taktických jaderných zbraní do Ruska. Prohlášení Leonida Kravčuka z 12. března 1992:

„Ve vzniklé politické nestabilitě a zmatku si nemůžeme být jisti, že námi vyvážené střely jsou ničeny a nedostávají se do špatných rukou... Ukrajina považuje výkonnost továren na likvidaci jaderného arzenálu rozmístěných v Rusku za nedostatečnou. Proto má právo na

³⁶ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s 19-20

analogický podnik na svém území... Ten může také převzít zpracování radioaktivního odpadu z atomových elektráren republiky³⁷

Poté, 9. dubna 1992, Nejvyšší rada schválila ustanovení „O doplňujícím opatření ve věci získání nejaderného statusu pro Ukrajinu“. V uvedeném ustanovení bylo prohlášeno, že se Ukrajina hodlá v budoucnu držet nejaderných principů, ale také byla uvedena řada opatření pro zajištění ukrajinské kontroly nad jaderným arzenálem. Taktické jaderné zbraně měly zůstat na teritoriu Ukrajiny do té doby, dokud nebude vytvořen mezinárodní mechanismus kontroly nad likvidací jaderných střel. Podmínkou také bylo participování Ukrajiny na tomto procesu. Vláda měla neodkladně zajistit operativně-technickou kontrolu Ukrajiny nad zajištěním nepoužití jaderných sil, lokalizovaných na jejím území. Ministerstvo obrany mělo zformovat příslušná vojska pouze z řad občanů Ukrajiny.

Pro splnění dvou posledních podmínek bylo na ministerstvu obrany vytvořeno centrum administrativního velení nad strategickými jadernými silami. Zdůrazňovalo se, že je to centrum administrativní kontroly, jen pro zajištění toho, že strategické jaderné síly lokalizované na území Ukrajiny nebudou použity bez souhlasu Kyjeva, i když operativní kontrola zůstala v rukou Ruska. V mnohém podobné rozhodnutí ukrajinské vlády bylo vyvoláno zvýšením napětí ve vztahu s Ruskou Federací.

V dubnu 1993 skupina deputátů Ukrajiny podepsala prohlášení, ve kterém žádala mezinárodní společenství o uznání Ukrajiny jako jaderného státu.

2. července 1993 Nejvyšší Rada schválila dokument „Základní směry zahraniční politiky Ukrajiny“. Součástí dokumentu je tvrzení, že pod tlakem historických událostí se Ukrajina stala držitelem jaderných zbraní jako dědic Svazu sovětských socialistických republik, ale při tom nikdy nesankcionuje jejich použití. Ze strany Ruské Federace byl daný krok Ukrajiny vnímán jako její prohlášení za jaderný stát.

A 18. listopadu 1993 ukrajinská vláda ratifikuje Lisabonský protokol a spolu s ním i dohodu START 1, ale přitom sama neuznává platnost čl.5 protokolu. Dodatečně k tomu tvrdí, že administrativní velení strategickým jaderným silám ponechává ve své pravomoci.

„Ukrajina jako stát – vlastník jaderných zbraní, bude směřovat k nejadernému statusu a bude se etapově zbavovat jaderných zbraní umístěných na jejím území, za podmínky získání spolehlivých garancí bezpečnosti, ve kterých se jaderné státy zavážou nikdy nepoužít jaderné zbraně proti Ukrajině, nepoužít proti ní klasickou armádu a nevyhrožovat silou, respektovat její teritoriální celistvost a nedotknutelnost hranic Ukrajiny, zdržet se ekonomického nátlaku

³⁷ Viz Rafejenko, D.: *Jadernýj faktor vo vněšněj politikě Ukrajiny (1991-1996gg.)*,

s cílem řešení jakýchkoli sporných otázek.“³⁸ Tento text je fakticky proklamací Ukrajiny jako jaderného státu.

Ukrajina měla tedy snížit počet svých jaderných zbraní v souladu se smlouvou START 1 čl.11 a Lisabonským protokolem, likvidaci podléhalo 36% nosičů a 42% jaderné nálože, současně však nebyla odmítána možnost provedení větších redukcí. Ukrajina si také ponechávala nárok na provádění kontroly při procesu dekompletace a ničení jaderných zbraní i za hranicemi svého území. Cílem dané kontroly byla snaha zabránit použití uvolněných jaderných materiálů pro výrobu nových jaderných zbraní.

Kyjev také podmiňoval dodržení dohody START 1 finanční kompenzací pro Ukrajinu, přičemž Ukrajina měla obdržet kompenzaci i za jaderné zbraně vyvezené před rokem 1992.

Konečné rozhodnutí ukrajinské vlády v otázce odzbrojení bylo učiněno 16. listopadu 1994, kdy po bouřlivé diskusi ukrajinský parlament schválil zákon „O připojení Ukrajiny ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní z 1. června 1968“. Výsledkem byl následující podíl hlasů: 301- pro, 8- proti, 13- zdrželo se.³⁹

5. Ekonomická a technická pomoc a kompenzace vůči Ukrajině

Puč 1991 přesvědčil hlavy amerického kongresu o tom, že Spojené státy by měly věnovat větší pozornost situaci v bývalém Sovětském Svazu a zvláštním bodem jejich politiky by se měla stát pomoc státům bývalého SSSR v zajištění kontroly nad jejich jadernými arzenály a rovněž jadernými materiály, technikou a populací vědců zainteresovaných v dané oblasti.

Senátoři Richard G. Lugar a Sam Nunn získali podporu Kongresu pro vyčlenění části financí z rozpočtu ministerstva obrany na poskytnutí pomoci Sovětskému Svazu při zajišťování bezpečného transportu, udržování a likvidace jeho jaderných zbraní.

Výsledkem bylo založení programu Nunna-Lugara, jehož cíli byly:

- a. Poskytnutí pomoci Sovětskému Svazu a jeho dědicům při likvidaci jaderných, chemických a biologických zbraní a jiných druhů moderních zbraní.
- b. Poskytnutí pomoci při zajištění bezpečného transportování, udržování, stažení ze stavu bojové připravenosti a následné zajištění bezpečnosti daných zbraní.

³⁸ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrainy*, s 17

³⁹ Viz Bodruk, O.: *Jaderne rozzbroennja Ukrainy u svitli novych tendencij*, s 5

c. Vytvoření speciálních opatření pro zabránění šíření daných druhů výzbroje.⁴⁰

Zákon měl striktní podmínky pro použití financí za účelem naplnění těchto cílů. Za prvé, finance měly být převedeny z existujících účtů Ministerstva obrany USA se souhlasem ministra obrany s podmínkou schválení čtyřmi komitétu Kongresu. Za druhé, v rámci daného programu se mají nakupovat americké technologie. A co je nejdůležitější, předseda měl každoročně potvrzovat, že stát jako příjemce pomoci:

1. investuje dostatečně velkou část vlastních financí na programy likvidace zbraní.
2. neprovádí žádné programy vojenské modernizace, které by byly mimo rámec zákonných potřeb obrany
3. nepoužívá ani neplánuje použití jakýchkoli částí jaderných hlavic podléhajících likvidaci k výrobě nových jaderných zbraní
4. podporuje kontrolu USA nad procesem likvidace zbraní
5. dodržuje všechny smlouvy spojené s kontrolou ozbrojení
6. dodržuje mezinárodně uznané standardy v oblasti lidských práv a práv menšin.

V první etapě byla pomoc soustředěna na zvýšení bezpečnosti během přepravy jaderných zbraní z Ukrajiny, Kazachstánu a Běloruska do Ruské Federace.⁴¹

Po nástupu Clintonovy vlády se program Nunna-Lugara transformoval v hlavní politický nástroj v oblasti jaderných zbraní. Hlavními bezpečnostně politickými cíli USA se v tomto období staly: přechod Ukrajiny, Kazachstánu a Běloruska k nejadernému statusu, dodržení závazků Ruské Federace po kontrole ozbrojení a nad odzbrojením a zabránění šíření zbraní hromadného ničení za hranice bývalého SSSR.

Odhady výdajů potřebných k provedení denuklearizace jaderného arzenálu Ukrajiny kolísají mezi 600 mln. až 3,8 mlrd. (někteří experti dokonce uvádějí sumu 5 mlrd. Ta je však považována za značně navýšenou). Ministr zahraničních věcí A. Zelenko, prohlásil, že „podle hodnocení expertů je na likvidaci jaderných zbraní na Ukrajině třeba vyčlenit 2,6 mlrd. dolarů. Není náhodou, že náš prezident vystoupil s iniciativou k vytvoření mezinárodního fondu jaderného odzbrojení“. Přibližně tolik také Ukrajina dostala, kdybychom sečetli finanční pomoc poskytnutou Ruskem a USA.

Část finanční pomoci byla věnována na zvýšení bezpečnosti jaderných objektů na Ukrajině.⁴²

⁴⁰ Viz Wolfsthal, J. B. - Chuen, C. A. - Daugher, E. E. : *Nuclear Status Report. Nuclear Weapons, Fissile Material, and Export Controls in the Former Soviet Union,*

⁴¹ Viz Wolfsthal, J. B. - Chuen, C. A. - Daugher, E. E. : *Nuclear Status Report. Nuclear Weapons, Fissile Material, and Export Controls in the Former Soviet Union,*

Dalším problémem a potenciální hrozbou pro mezinárodní společenství byli specialisté, dříve zaměstnaní v oblasti související s výrobou a udržováním zbraní hromadného ničení a jejich nosičů. Státní úřad Spojených Států spolu s ministerstvem energetiky a mezinárodními organizacemi vyvinuli společné úsilí o zabránění úniku specialistů do států majících zájem o výrobu vlastních jaderných zbraní. Pomoc zahrnuje i nabídku grantu na provedení civilních výzkumů pro vědce a ústavy v předchozím období zaměstnaných v oblasti výroby zbraní hromadného ničení. Navíc je poskytována pomoc při konverzi a komercializaci bývalých obranných podniků. V dané sféře se realizují tři základní programy: program vědeckých center, Iniciativa pro zabránění rozšíření a Iniciativa pro „uzavřené město“. Pod vedením státního úřadu USA bylo otevřeno Vědecko-technické centrum na Ukrajině. Dané centrum je mnohostrannou organizací, jejímž cílem je zabránění šíření expertizy v oblasti ZHN a raketových technologií formou poskytování zaměstnání vědcům dříve pracujícím na výrobě zbraní v civilní sféře. Finanční podporu danému centru poskytuje: Kanada, EU, Japonsko, Švédsko a USA. Na rok 2000 centrum podpořilo 290 projektů v celkové částce 47,1 mln. dolarů.

6. Proces odzbrojení.

Před rokem 1992 bylo z území Ukrajiny na teritorium Ruské Federace vyvezeno 4 200 taktických jaderných střel. Poté byl na krátkou dobu vývoz zbraní zastaven.

Do roku 1994 na území Ukrajiny bylo 1 652 jaderných hlavic, z nichž 1 240 bylo umístěno na mezikontinentálních balistických střelách: SS 19 – 130 kusů s jadernou náloží u 780 kusů; SS 24 – 24 kusů s jadernou náloží u 460 kusů. Zůstatek, 412 jaderných hlavic, nesla letadla strategického letectví.⁴³

V březnu 1994 jaderné zbraně začaly být vyváženy z území Ukrajiny do Ruska. Proces předávání zbraní pokračoval 27 měsíců a předbíhal nastavený plán. Během noci 2. června se 1996 Ukrajina stala státem, na jehož teritoriu nezůstaly žádné jaderné zbraně. Ale na rozdíl od Běloruska a Kazachstánu, Ukrajina odmítla předat Rusku nosiče jaderných zbraní k likvidaci. Daná situace však byla poměrně rychle vyřešena a 26. února 1999 byla v Dněpropetrovsku zlikvidována poslední SS-19. Poslední startovací zařízení šachtového typu určeného pro mezikontinentální balistické střely SS-24 kolem Pervomajskaja bylo zničeno 31. října 2001.

⁴² Viz Wolfsthal, J. B. - Chuen, C. A. - Daugher, E. E. : *Nuclear Status Report. Nuclear Weapons, Fissile Material, and Export Controls in the Former Soviet Union,*

⁴³ Viz Bodruk, O.: *Jaderné rozzbrojenja Ukrajiny u svitli novych tendencij,* s 3

7. Chyby Ukrajinské vlády při provádění odzbrojení státu

Během provádění odzbrojení se ukrajinská vláda dopustila řady chyb; nejzávažnější z nich jsou uvedeny níže:

- Absence postupné a dobře promyšlené koncepce nacionální bezpečnosti a absence politické vůle při její realizaci. Po rozpadu SSSR Ukrajina zdělila poměrně silný vojenský potenciál, avšak kvůli nesprávnému plánování a nedostatečnému financování bojeschopnost armády drasticky klesla a konvenční zbraně zastaraly. Takže zastrašovací efekt není čím nahradit.⁴⁴ Existuje ale i jiný názor, že se vlastně Ukrajině podařilo vyvinout sofistikovanou strategii, při které odstranění jaderných zbraní má být vyměněno za splnění řady diplomatických a ekonomických požadavků. Kromě toho daná strategie umožnila Ukrajině prosadit se na mezinárodní scéně⁴⁵.
- Není možné posílit národní bezpečnost státu při absenci vědecky odůvodněné koncepce budování ozbrojených sil a nedostatku pozornosti ze strany státu.⁴⁶
- Za nepřítomnosti systematického, vědecky odůvodněného přístupu ve věci reformování zbrojního průmyslu, při jednostranné orientaci na Ruskou Federaci a konverzi, při nezohledňování potřeb národní armády, světového trhu zbrojení a mezinárodní kooperace, Ukrajina nemohla a neudržela svůj vědecko-technický potenciál.⁴⁷
- Existují dva druhy bezpečnostních garancí, které mohou poskytnout jaderné státy: „pozitivní“, což znamená, že se jaderný stát zavazuje pomoci nejadernému státu v případě použití nebo hrozby použití jaderných zbraní proti němu; „negativní“ bezpečnostní garance jsou závazky státu k odmítnutí použití nebo vyhrožování použitím provedení jaderného útoku vůči území nejaderného státu. Ukrajina, Bělorusko a Kazachstán dostaly „negativní bezpečnostní garance v rámci podepsané dohody NPT od Ruské Federace, Spojených států Amerických a Velké Británie z 5 prosince 1994.

Bezpečnostní garance, které byly poskytnuty Ukrajině, se ukázaly jako nedostatečně efektivní. Dané garance měly jen politický charakter a nebyly právně závazné. Nebyly ratifikovány parlamenty států, které Ukrajině tyto garance

⁴⁴ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajinjy*, s 9

⁴⁵ Viz Schadlow, N.: *Denuclearization of Ukraine: Consolidating Ukrainian Security*, in: Hajda, L. A.-Schadlow, N. (eds.): *Ukraine in the world*, s 271

⁴⁶ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajinjy*, s 13

⁴⁷ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajinjy*, s 14

poskytly. Třístranná dohoda nebyla ratifikována ani ukrajinským parlamentem, ani parlamenty ostatních participantů. Část ukrajinských expertů věří, že „kdyby Nejvyšší Rada byla důslednější a předseda a vláda Ukrajiny zaujali tvrdší stanovisko, Západ by souhlasil s poskytnutím právně závazných bezpečnostních garancí Ukrajině a donutil by Rusko udělat to stejné“. ⁴⁸ Ale existuje i jiný názor, podle kterého Ukrajina ve skutečnosti nikdy nemohla dostat žádné závažné bezpečnostní garance od Spojených Států, nebo kterékoliv jiné země, nezávisle na chování Kyjeva. ⁴⁹

- Důraz na politicko-diplomatické způsoby zajištění národní bezpečnosti byl přehnaný. V podmínkách provádění „politiky síly“ mocenskými státy, když se Ukrajina ocitla v těžišti geopolitických zájmů světových mocenských center, nebyla schopna provádět svoji vlastní politiku a dosáhnout kompromisního řešení bez mocenské podpory těchto států. V podobných situacích je zapotřebí provádět politiku založenou na podpoře jednoho z mocenských center a vlastních mocenských mechanismech. Jako jeden z takových mechanismů mohly sloužit strategické jaderné zbraně a jako druhý vlastní konvenční síly. Několik expertů poukazuje na to, že se Ukrajina dopustila obrovské chyby tím, že neudržela svůj vojenský potenciál. ⁵⁰
- Strategické jaderné zbraně byly vyvezeny z území Ukrajiny příliš rychle. Kyjev měl bez ohledu na tlak USA a Ruská Federace postupovat podle dohody START 1 a odstranit jaderné zbraně do sedmi let, jinými slovy vyvážet ne více než 200-220 jaderných hlavic ročně. Při daném scénáři by Ukrajina měla možnost využívat efekt zdržení vyvolaný přítomností jaderných zbraní pro zajištění národní bezpečnosti až do roku 2001. Kromě toho prodloužení procesu vyvážení zbraní do termínu stanoveného v dohodě START 1 by pomohlo Ukrajině v době těžkých ekonomických transformací. ⁵¹

⁴⁸ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s 23

⁴⁹ Viz Mearscheimer, J.J.: *The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent*, Foreign Affairs, s 51

⁵⁰ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s 23

⁵¹ Viz Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, s 23

8. Závěr

Po rozpadu SSSR se bezpečnostně politická situace ve světě úplně změnila, rozpadl se bipolární systém a vzniklo 15 nových států. Rusko, Bělorusko, Kazachstán a Ukrajina zdědily po Sovětském Svazu ekonomickou krizi a obrovský jaderný arzenál. Bělorusko a Kazachstán se bez větších problémů rozhodly zlikvidovat svoje jaderné potenciály. V případě Ukrajiny v počátečních fázích byl Kyjev také pro odzbrojení, s postupem času ale jeho postoj přestal být jednoznačný. Část důvodů byla ekonomické povahy; Ukrajina byla v těžké ekonomické situaci a potřebovala finanční podporu pro provedení denuklearizace, další důvody byly bezpečnostního charakteru.

Vztahy Ukrajiny a Ruska se od rozpadu Sovětského Svazu postupně zhoršovaly, bezpečnostní otázky nebyly výjimkou. Jednání vedená v rámci SNS jsou názorným příkladem, že žádná ze stran nebyla schopna ani dosáhnout kompromisu ani přesvědčit druhou stranu, aby změnila svoje stanovisko. Tlak Ruské Federace v oblasti černomořské flotily a také zájem Ruska o část ukrajinského území pouze zvyšovaly napětí mezi státy. Kyjev se skutečně obával možné agrese ze strany Ruska. Zastrážovací efekt jaderných zbraní Ukrajina neměla čím nahradit. Konvenční armáda vyžadovala financování a transformace, na což Kyjev neměl dostatečné prostředky. Ukrajina se rozhodla držet principu nezařazení se do žádného bloku, v deklaraci o suverenitě již byl prohlášen záměr Ukrajiny v budoucnu přijmout neutrální status, který by mohl poskytnout Kyjevu potřebné bezpečnostní garance, ale to je možné jen tehdy, bude-li Ukrajina mít zajištěn neutrální status oficiálně (na právních zásadách). Závazky vyplývající z neutrálního statusu jsou takové, že ve válečném a mírovém období neutrální stát nemůže vstupovat do vojenských aliancí a spolků a nemůže rozmísťovat na svém území cizí vojska nebo vojenské základny. Na území Ukrajiny však jsou přítomna vojska Ruské Federace, takže získat status neutrality je pro Ukrajinu nemožné.

Na realizaci odzbrojení Ukrajina vyčerpala značné finanční prostředky. Rusko samotné mělo finanční potíže, tudíž mohlo podpořit Ukrajinu jen minimálně. Dokonce i finanční pomoc, kterou následně Kyjevu poskytlo, nebyly „živé peníze“; byl to buď dlužní úpis, nebo peníze z prodeje plutonia, které pochopitelně Ukrajina dostane až poté, kdy zbraně budou odevzdány, demontovány a plutonium bude prodáno.

Bez zásahu Spojených Států by odzbrojení Ukrajiny nebylo možno považovat za reálné. Již nyní ukrajinsko-ruské vztahy někteří experti porovnávají se vztahem mezi Indií a Pákistánem. Analogii můžeme provést ve třech bodech: asymetričnost strategických úkolů

Pákistánu a Indie, jak Islámábád, tak Kyjev se snaží sehrát roli regionální mocnosti, když Nové Dillí stejně jako Moskva jsou světové mocnosti; druhým bodem je poměr vojenských možností, který je hodnocen přibližně 1:3, stejně jako u Ukrajiny a evropské části Ruska; Pákistán provedl jaderné zkoušky jako reakci na chování Indie a z obav o vlastní bezpečnost, Ukrajina se svoje jaderné zbraně obávala odevzdat z podobných důvodů, protože po odevzdání svého jaderného potenciálu její soused zůstává jadernou velmocí, schopnou použít sílu i proti Ukrajině. Alespoň v bližší budoucnosti si nelze představit, že by Rusko plánovalo někdy odevzdat svůj jaderný arzenál. Kromě toho ještě jednu zvláštní paralelu můžeme vidět v tom, že Ukrajině, stejně jako Pákistánu, chybí nacionální sebeuvědomění, uvědomění sebe jako Ukrajinců a ne jako „ne-Rusů“.

Co tedy vlastně ovlivnilo rozhodnutí Rady ve prospěch denuklearizace? Z jedné strany je to fakt, že ponechání jaderných zbraní Ukrajině již může být provokací války s RF.⁵² Je to jen velmi málo pravděpodobná situace, avšak musíme ji vzít v úvahu. Jako druhý důvod můžeme uvést, že i v případě agrese ze strany Ruské federace jaderné zbraně budou málo účinné. Jsou pro to tři hlavní důvody: geografická blízkost Ruska; škody způsobené případným jaderným útokem na RF samy o sobě budou mít negativní vliv na území Ukrajiny; v případě že by Rusko využilo krymskou kartu, jaderné zbraně by byly neúčinné; ve válce s RF by Ukrajina mohla využít jen rakety krátkého doletu, které však byly vyvezeny z jejího území ještě před rokem 1992. Zůstává nám ještě jedna zajímavá varianta, kdy ukrajinská vláda rozhodla že Ukrajina, ačkoli není v alianci se Spojenými Státy, stejně je pod jejich jaderným systémem jaderné obrany, již z důvodu podepsání Třístranné dohody s USA.⁵³

Jednání mezi Ukrajinou a USA byla mnohem dynamičtější a pružnější jak v ekonomické, tak i v bezpečnostní sféře. Účast Spojených Států v Třístranné dohodě značně zvýšila její význam. Bezpečnostní garance poskytnuté Ukrajině v rámci této dohody, i když nejsou právně závazné, jsou mnohem spolehlivější při účasti USA a VB, než v případě, že by na podpisu smlouvy participovaly jen Rusko a Ukrajina. USA se podařilo zmírnit napětí mezi Moskvou a Kyjevem působením ve dvou směrech: bezpečnostně-politickém a ekonomickém. Vzhledem k tomu, že USA daly svoje bezpečnostní záruky, již tím se zmenšila obava Kyjeva z Moskvy. V ekonomickém směru zmenšily finanční zátěž tím, že poskytly prostředky pro provádění denuklearizace. Na druhou stranu, nekompromisní postoj USA vůči jadernému statusu Ukrajiny v kombinaci s ruským tlakem ve stejné otázce donutil Ukrajinu k vlastnímu

⁵² Viz Mearscheimer, J.J.: *The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent*, Foreign Affairs, s 58

⁵³ Viz Blank, S.J.: *Proliferation and Nonproliferation in Ukraine: Implications for European and U.S. security*, s 22

odzbrojení . Takže jako závěr z výše uvedeného můžeme dovodit nejen to, že USA odehrály důležitou roli při denuklearizaci Ukrajiny, ale i to, že bez účasti Washingtonu by se celkové odzbrojení nemohlo uskutečnit.

Příloha

Jaderné objekty na území Ukrajiny:

Název objektu	Ústav jaderných výzkumů	Národní vědecké centrum: Charkovský fyzikálně-technický ústav (CHFTU)	Sevastopolský ústav jaderné energie a průmyslu
Vedoucí orgán	Ukrajinská akademie věd	Ministerstvo věd a technologií	Národní společnost pro produkci jaderné energie
Lokace	Kyjev	Charkov	Sevastopol
Druh činnosti	Výzkumy v oblasti jaderné fyziky, jaderné energetiky, radiace, fyziky plazmy, materiálovedení, radiobiologie, radioekologie.	Výzkumy v oblasti tvrdého tělesa, fyziky plazmy, plamenné elektroniky, termojaderné syntézy, jaderné fyziky, fyziky a technologii urychlovačů, tvrdých prvků a teoretické fyziky.	Očekává se, že v nejbližší době bude působení ústavu zaměřeno na výcvik operátorů atomových elektráren a vědecké výzkumy.
Jaderné materiály a zařízení	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jeden výzkumný reaktor, s výkonem v 10MVt. 2. Jedna fungující kritická montáž. 3. Skladiště svěžího paliva. 4. Centrum přípravy v oblasti evidence, kontroly a ochrany materiálu G. Kuzmycze 	Objekt pro uchovávání štěpných se materiálů.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jeden výzkumný reaktor, s výkonem 200kVt. 2. Dvě subkritické montáže. 3. Skladiště svěžího paliva.
Vysoce obohacený	Přibližně 100 kg	Přibližně 75 kg 90% obohacení	Přibližně 100 kg

uran			
Vyloučené plutonium	Přítomno, v malých kvantitách	Není	Není
Perioda působení ministerstva energetiky USA pro zlepšení EKFO	Začátek působení prosinec 1993 Ukončení působení říjen 1997	Začátek působení červen 1995 Ukončení působení leden 1997	Začátek působení květen 1996 Ukončení působení leden 1999
Stav programu EKFO	Zlepšení systému fyzické ochrany zahrnuje: zlepšení kontroly nad přístupem, upevnění skladu svěžího paliva, instalování snímačů reagujících na nesankcionované proniknutí do objektu a sledovací videokamery, nový centralizovaný systém signalizace a výstavbu nového zábradlí kolem budovy reaktoru. Pořádková služba byla vybavena vysílačkami. Mechanismus systému evidence a kontroly jaderných materiálů zahrnuje automatizovaný systém inventarizace, instalování zařízení fixujících přítomnost	Zlepšení systému fyzické ochrany zahrnuje: nové ohrazení po obvodu, instalování snímačů reagujících na nesankcionované proniknutí do objektu a sledovací videokamery. Modernizace budovy skladiště zahrnuje posílení kontroly přístupu, instalování detektoru radiace a kovu, instalování snímačů reagujících na nesankcionované proniknutí do objektu a posílení ochrany samotné budovy. Mimo toho byl vytvořen modulový objekt uchovávání pro zajištění okamžité ochrany	Zlepšení systému fyzické ochrany zahrnuje: instalování vnějšího osvětlení, výstavu druhé ohrady kolem zóny kontroly, systém hodnocení nesankcionovaného proniknutí na objekt, instalování překážky proti nesankcionovanému proniknutí automobilem, zlepšení systému kontroly přístupu, nové skladiště pro svěží palivo, a instalace centralizovaného systému signalizace. Mimo toho byly nainstalovány

	<p>neutronového záření pro kontejnery, obsahující jaderné materiály</p> <p>Ministerstvo energetiky USA spolu s Ústavem jaderných výzkumů rozpracovaly Automatizovaný systém inventarizace a eskalace materiálu – prototyp softwaru pro systémy inventarizace ukrajinských objektů.</p> <p>S využitím finančních prostředků ministerstva energetiky USA bylo založeno Centrum pro výcvik G. Kuzmycze. Cílem jeho založení je příprava a výcvik ukrajinských specialistů z vědecko-výzkumné sféry, energetického sektoru, ministerstva vnitra, bezpečnostní agentury a státní služby exportní kontroly v oblasti EKFO.</p>	<p>jaderných materiálů. Pomoc Japonska a Švédska směřovala na podporu samotného objektu. Pomoc USA byla směřována na skladiště jaderných materiálů a na eskalaci a kontrolu jaderných materiálů. Dále pomoc zahrnovala poskytnutí nového zařízení a pomoc při balení vysokoobohaceného uranu. V tomto procesu asistovalo také Japonsko. Proces přebalování a s tím související analýza umožnila provedení úplné inventarizace.</p>	<p>detektory radiace a metalu a zařízení fixující přítomnost neutronového záření. Též poskytnutí nových přístrojů, počítačů a softwaru pro zabezpečení eskalace zásob jaderných materiálů.</p>

* Wolfsthal, J. B. - Chuen, C. A. - Daugher, E. E. : *Nuclear Status Report. Nuclear Weapons, Fissile Material, and Export Controls in the Former Soviet Union*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2003.

Seznam použité literatury:

Internetové články platné k 14.12.2008.

1. Dzjubanjuk, D: *Ukrajina bezjaderna či ni...?* Kyjev, prosinec 1991- březem 1992.
2. Perepelycja, G: *Bezjadernyj status i nacionalna bezpeka Ukrajiny*, Kyjev, Majnovi, NISD, 1998.
3. *Nunn-Lugar cooperative threat reduction program*, on-line text (<http://nunn-lugar.com/index.shtml?rus>)
4. *Dogovor o nerasprostraneni jadernogo oružija*, on-line text (<http://www.un.org/russian/documen/convents/npt.htm>)
5. Wolfsthal, J. B. - Chuen, C. A. - Daugher, E. E. : *Nuclear Status Report. Nuclear Weapons, Fissile Material, and Export Controls in the Former Soviet Union*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2003.
6. Bodruk, O.: *Jaderne rozzbroennja Ukrajiny u svitli novych tendencij*, Vojenna istorija Vol 5, # 6, 2003.
7. Rafejenko, D.: *Jaděrnij faktor vo vněsněj politikě Ukrajiny (1991-1996gg.)*, Běloruskij žurnál měždunarodnogo prava i měždunarodnych otnošeni, # 3, 2004.
8. Kostenko, J. (1992): *Jaderna zbroja Ukrajiny: blago či zlo?*, on-line text (http://www.kostenko.unp-ua.org/articles/?action=show_full&part=2&id=19920828-1)
9. *History*, on-line text (<http://www.mfa.gov.by/en/republic/d4c0bea49ff54e7f.html>)
10. Levi, M.: *Strategic Arms Reduction Treaty (START I) Chronology*, on-line text (<http://www.fas.org/nuke/control/start1/chron.htm>)
11. *Ukraine profile*, on-line text (http://www.nti.org/e_research/profiles/Ukraine/Nuclear/3969_4933.html)
12. Wolf, A. F.(1996):91144: *Nuclear Weapons in the Former Soviet Union: Location, Command, and Control*, on-line text (<http://www.fas.org/spp/starwars/crs/91-144.htm>)
13. Kuchynkova P.: *Smlouvy o redukci strategických jaderných zbrání*, in: Suchý, P.- Kuchynkova P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marnost*, Brno, 2005. pp. 49-67
14. Suchý, P (2004): *Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahu mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.

15. Blank S.: *Proliferation and Nonproliferation in Ukraine: Implications for European and U.S. security*, 01.07.1994, on-line text
(<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/PUB173.pdf>)
16. Mearscheimer J.: *The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent*, Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3 (Summer 1993), pp. 50-66, on-line text
(<http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0020.pdf>)
17. Miller S. E.: *Ukraine's Flawed Nuclear Diplomacy*, The Nonproliferation Review No. 1, Spring / Summer 1994, on-line text
(<http://cns.miis.edu/npr/pdfs/miller13.pdf>)
18. Dunn J.F.: *The Ukrainians Nuclear Weapons Debate*, SSRC Occasional Brief No 18, 06.04 1993, on-line text (<http://www.fas.org/news/ukraine/occbf18jfd.htm>)
19. Schadlow, N.: *Denuclearization of Ukraine: Consolidating Ukrainian Security*, in: Hajda, L. A.- Schadlow, N. (eds.): *Ukraine in the world*, Harvard University, Cambridge, 1998, pp.271-289, on-line text
(http://www.huri.harvard.edu/pdf/hus_volumes/vXX_1996.pdf)
20. Jaworsky, J.: *Ukraine's Armed Forces and Military Policy*, in: Hajda, L. A.- Jaworsky, J. (eds.): *Ukraine in the world*, Harvard University, Cambridge, 1998, pp.223-249, (http://www.huri.harvard.edu/pdf/hus_volumes/vXX_1996.pdf)
21. *Protocol to the Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Elimination of Strategic Offensive Arms*, on-line text (<http://www.state.gov/documents/organization/27389.pdf>)
22. *Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Elimination of Strategic Offensive Arms* on-line text (<http://www.state.gov/documents/organization/27360.pdf>)
23. Skachko, V.: *Sliškom mnogo protivorečij. Bezjadernyj status Ukrainy po-prežnemu problematičen*, Nezavisimaja gazeta, 27.04.1993